

Nikola Stanković

JE LI, I KAKO JE, MOGUĆA ČOVJEKOVA RAVNODUŠNOST PREMA BOGU

Zadatak našeg izlaganja nije da najprije pokažemo ili dokažemo da postoji sve-mogući, sveznajući, savršeni i osobni Bog koji je stvorio čovjeka na svoju sliku, a čovjek da bi onda trebao odgovoriti na taj stvaralački Božji „ti“ preuzimajući sebe, govoreći sebi „ja“. U tom preuzimanju sebe uključena je također čežnja za onim pratemeljnim „Ti“ kao uzrokom svakoga jastva i zadnjim opravdanjem svega što postoji.

Prisiljeni smo, dakle, da se ograničimo, ali ne zato da bismo izbjegli neka pitanja nego da bismo se u ovom kratkom izlaganju mogli potpunije pozabaviti postavljenim pitanjem.

Što se zapravo pita?

Na prvi pogled na naše pitanje „Je li, i kako je, moguća čovjekova ravnodušnost prema Bogu?“ očito je da se njime ne bi trebalo baviti, ako bi se moglo pokazati ili dokazati da Boga nema. Našom misaonom moći lako možemo razvidjeti da ništavilo ne može biti predmet našeg zanimanja, jer ništa ne može ništa pokrenuti ili motivirati. Zato se prema ničemu i ne zauzima nikakav stav. Ništavilo nije predmet našeg zanimanja. Ono nas ne izaziva niti ima ikakve moći da bi nam prijeto. Ono je potpuna nemoć, ni—šta od moći, snage i dinamike. Ono je puko nijekanje onoga što jest. Ništavilo nije nešto što bi nešto poništavalo, nego samo nešto može uništiti (kao i proizvesti) nešto drugo.

Bilo bi, dakle, dovoljno pokazati i dokazati da Boga nema pa bi postalo suvišno govoriti o čovjekovu odnosu prema njemu. Uvjereni smo da to nije moguće, a zadatak nam i nije da donosimo razloge za Božju opstojnost. Nije nam zadatak da obradimo odnos čovjeka prema Bogu uopće, nego nam je svrha pokazati je li, i kako je moguća čovjekova ravnodušnost prema Bogu.

Prvi dio pitanja mogao bi se riješiti tako da se kaže da kod ljudi ima ravnodušnosti prema Bogu, a onda se primijeni staro filozofijsko načelo: „Ako nešto postoji, znači da je moguće“, a ljudske ravnodušnosti prema Bogu ima, i zaključak se sam od sebe nameće: Ljudska ravnodušnost prema Bogu je moguća.

S tim bismo se zaključkom mogli složiti i tu stati, ali su nam, ipak, potrebne neke precizacije. Tiču se čovjekove prakse koja kod mnogih, koliko je zamjetljivo, izričito ne pretpostavlja jedno osobno Biće, temelj naše osobnosti, kojemu smo odgovorni i koje štujemo i hvalimo zbog toga što mu pripada slava i čast. Ne pretpostavlja takvo biće koje bi imalo nekakvo pravo na našu praksu, biće o kojem bismo bili ovisni, a tako uzvišeno i sveto daje klanjanja vrijedno.

Od ljudi koji u praksi i teoriji ne priznaju to vrhovno biće, ima ih koji ga još i psuju i grde i žele svakako da i drugi prihvate njihov stav. To su oni grubo agresivni ateisti koji o Bogu još uvijek nešto „govore“. Naravno, ima i finih ljudi koji razgovaraju kulturno, ali i jednima i drugima Bog je još uvijek pitanje o kojem se da smisleno razgovarati, makar donoseći razloge protiv njegove egzistencije.

Takovi ljudi nisu ravnodušni prema pitanju o Bogu. Njih to pitanje, zapravo, muči i misle da je to još uvijek pitanje o kojem se može smisleno razgovarati, iako oni imaju svoj niječan odgovor kao pretpostavku i zaključak dijaloga. Te ljude ne možemo nazvati ravnodušnima jer su oni svoju dušu „nakrivili“ prema niječnom odgovoru, ali ipak misle da je čovjekova situacija u svijetu takva da u mnogih pobudi pitanje o Božjoj opstojnosti, a u nekih i pozitivan odgovor.

Ljudi koje smo opisali nisu najradikalniji ateisti. Oni, naime, dopuštaju da riječ „Bog“ još uvijek s nekim smislom kola u našem jeziku, a uz nju se privezuje i neki smisaoni sadržaj kao i moguća vrednota za neke. Riječ „Bog“ još uvijek ima pravo da bude ravnopravna među ostalim riječima kojima se može rastumačiti navodno značenje. Ti se ljudi prema Bogu odnose na neki način aktivno.

Nas zanima jedna još dublja forma ateizma, zapravo njegov najteži oblik. To su ljudi koji ne posjeduju teoriju nijekanja Boga — ne izjašnjavaju se, a religijsko pitanje ili religijski problem njima nije ni pravo pitanje ni pravi problem. Njihovo stanje moglo bi se opisati kao nezainteresiranost ili, pri najradikalnijoj ravnodušnosti, kao odsutnost nemira u tom pogledu.

Ako želimo odgovoriti na postavljeno pitanje, moramo ostati upravo kod ovog oblika ravnodušnosti prema Bogu. A ovdje naše pitanje i nije više moguće rastavljati na „ima li“ i „kako je moguće“.

Ova sama-po-sebi-razumljivost da Boga nema ne da se ni uznemirivati pitanjima o njemu.

Drugoga nije lagano proglasiti takvim jer tu se radi o najosobnijim i finim istinama koje se, možda, iz najnutarnije čovjekove skrovitosti ne uspiju pokazati djelovanjem u njegovoj vanjskoj praksi. A moguće je da one nisu uvijek jednako jasne pa onaj tko danas „izgleda“ indiferentan sutra to neće biti.

U pretpostavci da Bog postoji, a čovjeka je stvorio na svoju sliku i pozvao ga da mu bude partner u dijalogu i u Bogu je jedino čovjekovo dovršenje, postavlja se pitanje je li moguće da se čovjek potpuno „otkvači“ od prvog zova i zatvori se u tzv. svoju narav. Ali što je njegova narav? Je li, možda, upravo njegova narav daje pozvan da nađi sebe, da bude otvoren prema Bogu ili transcenciji?

Drugim riječima: Kako je moguće da neki drugi ljudi koji su također ljudi (to bi imalo značiti da pretpostavljamo da su ljudi bića iste vrste, ne samo što se vanjskog oblika tiče nego prije svega njihova nutarnjeg svijeta i strukture i usmjerenosti njihove svijesti) budu indiferentni? Doduše, mogli bi ovdje postaviti pitanje i oni koji vjeruju i oni koji ne vjeruju: Kako je moguće da se ljudi bitno razlikuju u postavljanju pitanja o sebi, a ako ih i postave na isti način, često daju bitno različite odgovore? Jesmo li svi dionici jedne ljudske naravi ili, možda, treba reći da se riječ „čovjek“ pridijeva na sasvim različit način? Kako, inače, protumačiti toliku različitost u tumačenju vlastite usmjerenosti.

Vidjeli smo da ima i onih koji ova pitanja uopće ne postavljaju niti daju odgovore. Trebalo bi da oni izgledaju tako kao da su potpuno zatvoreni u ovaj naš vidljivi,

opipljivi i ograničeni svijet i ne teže prema tome da bi postavili i riješili pitanje cjeline. Oni navodno nemaju ni težnje ni čežnje da bi išli preko horizonta ove vidljive stvarnosti. Neki čak izjavljuju da mirno mogu živjeti a da nisu riješili problem cjeline, dok se drugima taj problem, to pitanje nameće i čitav se život vrte oko njega, nikad se potpuno ne zadovoljavajući dobivenim odgovorom.

Vrijeme je da se postavi ono pravo pitanje. Jesu li ljudi uopće iste naravi i imaju li oni iste osnovne težnje, ili jesu li njihovi metafizički ciljevi uopće isti?

Slična je nedoumica i kada je u pitanju ljudska sloboda. Jedni izjavljuju da su slobodni, a drugi opet tvrde da nisu ni slobodni, ni odgovorni, a to za čovjeka nije nikako nebitna stvar.

Da bismo ispunili našu zadaću, nije dosta ono što nam drugi reknu o tome kako se osjećaju, jer se katkada oni žele osjećati na određeni način, nego moramo promatrati čovjekovo iskustvo, njegovu strukturu i njegove granice. Možda ljudi ne govore istinu ili možda ispravno ne tumače stvarnost?

Pokušavajući ovdje dati odgovor, moramo se sporazumjeti da se ne slažemo s tvrdnjom da se ljudi kao ljudi međusobno bitno razlikuju i da se njihovo osnovno iskustvo ljudi kao ljudi smije po svojoj strukturi bitno razlikovati. Ovaj se sporazum ne želi niti dokazivati niti izglasavati, nego se pretpostavlja.

Odgovor se nameće sam od sebe, naravno, ako ljudi govore isti jezik, a taj je da ljudi zapravo isto osnovno iskustvo tumače na različite načine, i to na sasvim različite načine. Osnovna je struktura iskonskoga, konkretnog čovjekova iskustva o sebi kao čovjeku ista, ali tumačenje toga osnovnog iskustva već je apstrakcija, dakle, to više nije ono konkretno iskustvo u svojoj punini i u svojem bogatstvu i opsegu. Zato je moguće da se sada ta apstrakcija, to jest govor o onome iskonskom i osnovnom ljudskom iskustvu, razlikuje, a ne samo iskustvo kao iskustvo u svojoj konkretnosti. Govor se o ljudskom iskustvu razlikuje, a ne sami ljudi međusobno, naravno, ukoliko su ljudi.

Ovaj nam je uvid donekle pomogao, ali još nam nije dao potpun odgovor kako je moguće da ljudi tako različito (pa i bitno različito) tumače to svoje osnovno iskustvo. A da nevolja bude veća, jedan te isti čovjek može neko vrijeme zastupati jedno tumačenje, a onda ga promijeniti i o sebi iskazivati sasvim suprotne tvrdnje, naravno, mislimo uvijek na one osnovne i bitne strukture ljudske osobe.

Budući da govorimo o mogućnosti postojanja čovjekove ravnodušnosti prema Bogu, moramo pogledati može li, i kako, Bog doći ili biti u obzoru našeg iskustva. A do vjerske bi ravnodušnosti onda dolazilo zato što bi se krivo tumačilo to osnovno čovjekovo iskustvo.

Treba priznati da, ako Bog ni na kakav način ne ulazi u naše iskustvo, onda on za nas ne može postojati, i ne samo Bog nego i ništa drugo što ni na koji način ne ulazi u naše iskustvo, tj. ono što ni na koji način ne može biti predmet našeg iskustva, ne može zaslužiti da mu pridjenemo predikat „egzistirajuće“.

Teisti ili vjernici to dobro znaju i kažu daje njihov izričiti govor o Bogu zapravo pravilno interpretiranje (izlaganje) onog čovjekova osnovnog iskustva koje ima kao čovjek, njihov je izričiti govor o Bogu, prema njima, refleksija na ono iskonsko, netematsko i nerefleksno znanje o Bogu.

Tako se zapravo dolazi do dvije vrste znanja. Jedno je znanje refleksno, tematsko, pojmovno, zapravo interpretacija ili tumačenje onoga iskonskog, netematskog,

nerefleksnog i nepojmovnog znanja ili iskustva. Ovo zadnje znanje ili iskustvo transcendentala je spoznaja Boga kao iskonska čovjekova upućenost na apsolutnu tajnu, koja je ujedno temeljno iskustvo Boga. To je, prema Rahneru, trajni egzistencijal čovjeka kao duhovnog subjekta.

Ova dva znanja ne smiju se nikako zamijeniti, ako se ne želi učiniti temeljna pogreška. Ne smije se, dakle, refleksno, tematsko i pojmovno znanje zamijeniti s onim čega je ono tumačenje, jer postoji opasnost da to tumačenje ne bude ispravno, nego tumačenje mora uvijek biti otvoreno ispravljanju, gledajući stalno, kako već Aristotel savjetuje, na ono što je objektivna istina, u ovom slučaju stvarno iskustvo.

0 čemu se radi?

Mi zapravo uvijek dolazimo k sebi, tj. postajemo svjesni sebe kao subjekta, u susretu sa svijetom (konkretne stvari, predmeti, ljudi) na sasvim konkretan, određen način.

Slično je i sa spoznajom Boga. Mi njega ne spoznajemo kao neki određeni predmet koji se da točno odijeliti od drugih predmeta; to znači da mi Boga ne možemo spoznati kao predmet među drugim predmetima. Bog, dakle, ne dolazi u naše iskustvo kao određeni predmet koji se da ograditi i jasno odijeliti i omeđiti.

A kako ga onda spoznajemo? Ako se Bog ne nalazi u našem znanju kao predmet, tj. nije u prvom planu naše svijesti, ne znači da nije nikako prisutan u našem iskustvu. (Ne treba napominjati da se ovdje iskustvo razumije šire od predmetnog iskustva.)

Znamo da ovo nije ništa strano, ako se sjetimo da i prve principe mišljenja i našu slobodu i odgovornost nemamo u našem iskustvu kao predmete, nego ih postajemo svjesni u susretu s predmetnom stvarnošću. Tako slično i našu upućenost na apsolutnu tajnu suiskusujemo u susretu s ovim našim svijetom, apsolutnu tajnu za koju kršćani vjeruju da se osobno objavila u Isusu Kristu. Naravno, ne bi trebalo da oni zaborave, naime, da nije ove iskonske upućenosti, ne bi im se ni Krist mogao objaviti. Ili, ako kršćani zaborave na tu svoju upućenost na iskonsku tajnu, mogu Krista učiniti samo jednim od ljudi, zatvorenim u kategorijalno iskustvo.

Sada se pitamo je li onda spoznaja Boga apriorna ili je aposteriorna? Spoznaja Boga jest utoliko aposteriorna ukoliko je upućenost na njega suiskušena s predmetnom stvarnošću, ali ta aposteriornost nije te vrste kao da bijedna neutralna spoznajna moć bila stavljena pred predmet koji dolazi samo izvana. Zato Bog i ne može biti indoktriniran kao predmet izvana. Iskustvo o njemu je, kako smo već rekli, drukčije naravi od iskustva o drugom čovjeku ili o drugoj vanjskoj stvarnosti. Zato je pogrešno tražiti da imamo iskustvo o Bogu kao o stvarima. A znademo iz izjava mnogih da Boga odbacuju zato što ga ne mogu iskusiti na takav način ili, ako hoćemo ostati kod ravnodušnosti, prihvaćaju ono što se može iskusiti na predmetan način.

Zato, ako Boga nema među zvijezdama (tj. među stvarima i na način bradatog i dobroćudnog starca nalik na svetog Nikolu), onda ga uopće nema.

Nije li, naime, i naša upućenost i otvorenost prema iskonskoj tajni također naše iskustvo, ali iskustvo koje zahtijeva mnogo truda da bi se pravilno tumačilo. (A tumačenje mora uvijek biti otvoreno daljnjem obogaćivanju i korigiranju.) Zato ovo iskustvo nije manje naše iskustvo, a niti su istine do kojih se teže dolazi manje istine od onih do kojih se dolazi lakše. Možda je upravo obratno, tj. da su one istine do kojih se teže dolazi čak vrednije.

Jedan od temelja čovjekove ravnodušnosti prema Bogu jest upravo pogrešno tumačenje transcendentnog iskustva, a također i neprepoznavanje vlastita iskustva u tumačenjima drugih koji ga, možda tumače ispravno (ako je to ikad potpuno moguće). Ako su mnogi ljudi danas indiferentni prema Bogu, sigurno je jedan od razloga u tome što oni sebe i svoje iskustvo ne prepoznaju u stavcima vjere pojedinih vjerskih zajednica.

Na pitanje zašto ne prepoznaju mogu biti bar dva odgovora. Jedan je odgovor da te vjerske zajednice pogrešno tumače osnovnu upućenost na tajnu, a možda je i dobro tumače u teoriji (usput rečeno, to se iskustvo ne može dobro tumačiti samo teoretski, jer ono nužno traži da se i praksa mijenja), ali se to ne vidi na njihovu životu koji bi bio usmjeren prema zovu vječne tajne.

Drugi je razlog svakako kod samih indiferentnih ljudi. Ne smije se sva krivnja bacati na druge koji imaju takozvanu vezu s Bogom pa je pogrešno prenose, nego prije svega ovdje je pogrešno tumačenje sebe samoga, tj. svoje osnovne upućenosti na iskonsku tajnu. Postoji i mišljenje da su mnogi današnji ljudi postali nesposobni za ikakvo tumačenje (izričito) svojega transcendentnog iskustva. Oni su postali nesposobni tako što su malo-pomalo proveli eutanaziju svojega suživota s tajnom. To je blagi prijelaz, bez većih trauma, od religiozne budnosti do potpune neosjetljivosti, otupljenosti ili potpune potisnutosti pitanja o transcenciji.

To se dogodilo tako daje ona iskonska čovjekova otvorenost prema transcenciji, koja se može doživjeti samo u susretu s kategorijalnom stvarnošću, ostala potpuno u pozadini ljudske svijesti, a čovjek se zanimao samo za ono kategorijalno, osjetno, opipljivo, predmetno.

A kako je moguće da čovjek zanemari bitnu dimenziju svojega iskustva? Promotrimo čovjeka onakvim kakav jest: čovjek je, naime, nedovršeno biće koje sebe preuzima i onda svojim odlukama, koje proizlaze iz tajne njegove slobode, sebe ostvaruje ili postvaruje, a tada mu se događa to da neke relativnosti poapsoluti. Naravno da je druga prevara još očitija od prve, ali čovjek se ne da lako uvjeriti da su njegove osobne odluke pogrešne. Ide još i dalje i zapravo sebe proglašuje apsolutnim, počinje diktirati zakonitost bitka. On je sada kormilar bitka i zadnje mjerilo svega. Samo, na žalost, nije to onaj čovjek koji je otvoren prema čitavom opsegu svojega iskustva i stvarnosti. Njegova otvorenost prema transcenciji „potpuno“ je zatvorena kategorijalnom stvarnošću koja i jest uvijek u prvom planu naše spoznaje dokle god se ne potrudimo pa i ostalo bogatstvo svojeg iskustva ne stavimo u prvi plan.

Zašto se to često ne događa, nego ljudi svim srcem i svom dušom prijanjaju uz nešto drugo što ne može biti adekvatna vrednota njihove iskonske težnje za ostvarenjem? Budući da su ljudi ne samo nekakve čiste naravi nego je njihova narav da su u svijetu, i to ne sami, nego s drugima u svijetu, mnoge okolnosti utječu na to zašto se čovjek ne okrene onoj pravoj iskonskoj vrednoti. Mnogi se, znamo, okreću prema nekim pravim vrednotama i njih proglašuju za zadnju vrednotu, premda to one nisu. Čovjek se može razdati na plemenite čine i njih proglasiti onime što ga upravo dovršuje kao čovjeka. Ako su te vrednote, kao istina, ljubav, poštenje, prihvaćene kao ono zadnje, a ne izričito Bog kao temelj istine, ljubavi i poštenja, može se smatrati da takvi ljudi nisu daleko do kraljevstva Božjega, ali se nisu susreli s osobnim Bogom kao temeljem svakoga dijaloga, napretka i pozitivnosti. Oni zapravo čine djela ljubavi i milosti, ali nekako anonimno.

Božju objavu ti ljudi nisu prepoznali kao objavu onoga prema kojem teži njihovo

biće. Oni su samo donekle pravilno protumačili svoje iskonsko iskustvo u kojem se doživljava bezuvjetni poziv na dobro, istinu i slobodu i pozitivnost. Bezuvjetni zov stvarnosti protumačili su kao da dolazi od nekakve bezlične apsolutnosti, a odazivajući se tome bezličnom zovu, osoba dobiva svoje dostojanstvo i ostvarenje. Ovdje se odmah uviđa zabluda daje nešto neosobno temelj moje osobe i dostojanstva.

Mnogo je više ljudi koji se ne žele upuštati u avanturu s ovim osnovnim i iskonskim poticajima koje spoznajemo preko naše savijesti i svijesti u susretu sa stvarnošću oko sebe.

Može se, možda, mnogima kao isprika uzeti u obzir činjenica da je spoznaja Boga drukčije naravi od spoznaje ovoga našeg svijeta, a oni pak misle da je jedina prava spoznaja ova koju ostvarujemo promatrajući neki predmet pred sobom. Ove, takozvane objektivne spoznaje ne zahtijevaju od mene da nešto mijenjam u svojem životu, rečeno konkretnije: neka nova spoznaja u fizici, otkriće neke nove čestice ne zahtijeva od mene da mijenjam svoje ponašanje.

Kada se radi o spoznaji Boga, stvar je sasvim drukčija. Prije svega, Bog se ne da uhvatiti i obuhvatiti tako da nam ne bi mogao umaći, ne da se naslikati ili uokviriti da bi morao tu biti. Živi Bog ne prebiva ni u slici ni u definiciji, nego se može nastaniti samo u živom srcu koje mu se otvori u predanju. Bog se, dakle, ne može prisiliti nikakvom silom da stoji pred nama, niti se može naći, makar se aktivno traži, ako to traženje nije primjereno onom koga se traži.

Bog se ne može naći tako da se shvati, uhvati i obuhvati. Stoga čovjek može Boga naći samo tako da dopusti da Bog njega nađe. Da bi čovjek dopustio da ga Bog nađe, mora biti spreman da se izruči u ruke Boga živoga, Boga nepredvidivoga, Boga koji može zahtijevati nemoguće za naš svagdanji razum ili naše obično razumijevanje. To čovjek na vrijeme osjeti i onda mnogi nema hrabrosti da se upusti u dijalog s nepredvidivim, pa makar i dobrim Bogom. On može zahtijevati i neugodne stvari. Zato čovjek na vrijeme povuče u sebe svoje „nebeske“ antene (kao puž rogove) i počinje živjeti kao da Boga nema.

Međutim, i to su samo pokušaji. Nikada to ne može uspjeti do kraja, jer žestina onog iskonskoga ljudskog iskustva može se ublažiti i poprilično umiriti. No prisjetimo se da smo rekli da čovjek to iskustvo i ima u susretu s ovim svijetom. A u svijetu ima različitih događaja i stvarnosti i situacija koje opet u danom trenutku ožive ono što je možda i godinama bilo zatrpano, ili se barem stavi sve u pitanje pa se onda možda i dokrajči život jer se upalo u presudnu nelogičnost (ili u životni neuspjeh — ideali nisu izdržali).

Na pojedince svakako golemi utjecaj čine ljudi oko njih. Ako su to ljudi koji ni životom ni govorom ne upućuju npr. mladog čovjeka na više ideale od provođenja svakidašnjice bez većih stresova i od uživalačkog i potrošačkog mentaliteta, od sebičnog udovoljavanja svojim prohtjevima, od samo-po-sebi-razumljive ovosvjet-skosti i ovostranosti, onda oni u mladom čovjeku svaku višu težnju potiskuju kao nešto nenormalno i zapravo bolesno. U takvom mentalitetu pojedinac, neupućen i neistreniran u svojem mišljenju i osluškivanju svojega autentičnog bića, zakržlja kao slušalac riječi vječnosti koja odzvanja u ulomcima stvarnosti ovoga našega svijeta.

Tome svakako pripomaže pritješnjenost brigama koje su često tako jake da čovjek nema dovoljno vremena da bi se pozabavio svojom konačnom sudbinom. On ima „prećih“ zadataka da osigura svoj život onako kako je to danas prihvatljivo ili

kako se danas živi ili, što bi rekao Heidegger, kako masa misli i radi. Okolina vrši velik pritisak na čovjeka da bude suvremen, nitko ga ne upućuje na to da bude suveren u odlučivanju prema iskonskim težnjama svojega bića.

To je ta prava sablazan povoda za masom koja opravdava svoje stavove mnoštvom sljedbenika, a ne kvalitetom svojih osobnih uvida i pronicanja stvarnosti.

Hoće li vjernici očajavati zato što je pitanje o Bogu poprilično potisnuto? Vjernici znaju da je ljudska stvarnost ista i sada i prije i da egzistencijalna upućenost na tajnu ne može u čovjeku biti potpuno iskorijenjena. Čovjek ipak ne može promijeniti neke svoje bitne odrednice, premda je slobodno biće. Same slobode također se ne može odreći, jer za što god se odluči, uvjet mogućnosti da se odluči uvijek je sloboda. Od nje se ne da pobjeći kao ni od odgovornosti koja uvijek ide s njom.

Vjerska je ravnodušnost vjernicima svakako izazov. Oni se imaju pitati i o svojoj odgovornosti u pridonosenju širenja vjerske ravnodušnosti. Ako indiferentni ljudi svojim životom stvaraju određeni mentalitet, vjernici se moraju truditi da i oni budu činilac stvaranja mentaliteta ili ozračja u kojem će biti lakše postaviti pitanje o smislu čovjekova života, i to ne samo postaviti pitanje. Naprotiv vjernici moraju dati i odgovor pravog tumačenja (i to praktičnog) čovjekova iskonskog iskustva.

Posebnu ulogu u tom smislu imaju veliki ljudi vjernici, koji žive iz vjere. To su velika svjetla koja se napajaju na struji vječnosti, a ne male džepne lampice s ograničenim akumulatorima. Ljudi koji su jasnije proniknuli stvarnost, poput Majke Terезije ili Kolbea, pridonose rasvjetljavanju tmnina vjerske ravnodušnosti.

Nakon svega rečenog moramo priznati da je osobni susret Boga i čovjeka zasebnost koja se ne da do kraja i potpuno izložiti i rastumačiti. To je jedincatost koja se ne da potpuno prelići ili pretočiti u naše opće pojmove.

Čovjek pojedinac ne da se olako raščiniti nožem refleksije i analiza a da se ne ošteti. Koliko god nam refleksija pomaže, toliko može i ubiti iskonsku spontanost stvorena pred Stvoriteljem. Zato i ima prednost čovjek ujedinjen ujedno pred Jednim u molitvi pred filozofom opterećenim apstraktnim pojmovima. Možda je ipak bliže istini neki pastir iz Betlehema od učenjaka, pa makar ovaj bio i „professor Ordinarius publicus“.

Vjernika bi mogao uhvatiti pesimizam kada vidi da ima mnogo onih koji se ravnodušno odnose prema njegovoj najvećoj vrednosti i ne drže ništa do njegova Bogu posvećena života. Međutim, ima mjesta i za optimizam. Duboko smo uvjereni da se čovjek tu na Zemlji ne može toliko izmijeniti (pokvariti) da bi potpuno i za sva vremena utišao zov vječnosti. Optimizam se temelji na jednostavnoj činjenici da taj zov još uvijek dopire u naše vrijeme, a mnogi ga i registriraju.

A ne treba sumnjati da će svako vrijeme imati svoje proroke, glasnike vječnosti, koje će morati slušati ili odbacivati. S tim pouzdanjem vjernik ide u budućnost čuvajući se da se ne sablazni nad Bogom koji šuti, ali čiju će šutnju uvijek neki čuti kao tutanj groma i šum mnogih voda.

IST DIE RELIGIÖSE GLEICHGÜLTIGKEIT MÖGLICH

Zusammenfassung

Dieses Referat ist ein Versuch, den Teilnehmern der Tagung über die religiöse Gleichgültigkeit zu zeigen, daß die religiöse Gleichgültigkeit die Frucht einer eigenartigen Auslegung der menschlichen Grunderfahrung ist. Dabei ist entscheidend, ob sich der Mensch auf Gott einlassen will oder nicht.